
ירמיהו ומלכי יהודה האחרונים

Author(s): א. מלמט

Source: *Report (World Congress of Jewish Studies) / דין וחשבון - הקונגרס העולמי למדעי היהדות*, Vol. א (קיץ תש"ז), pp. 226-230

Published by: World Union of Jewish Studies / האיגוד העולמי למדעי היהדות

Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/23513690>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Report (World Congress of Jewish Studies) / דין וחשבון - הקונגרס העולמי למדעי היהדות*

א. מלמט, ירושלים

ירמיהו ומלכי יהודה האחרונים

באביב שנת 598 לפני הספירה הרגילה הוגלה יהויכין, המלך הצעיר של יהודה ביחד עם אנשי חצרו בבלה, לאחר שישב על כסא הממלכה רק כשלושה חרשים. במקומו של יהויכין הומלך בידי נבוכדראצר—דודו מתניה, שנקרא מעתה בשם צדקיהו. לא קל היה התפקיד שכפניו הועמד המלך החדש: במשך עשר שנים נאבק צדקיהו על קיומה של ממלכת יהודה, ששלומה נתערער בייחוד ע"י הגליית רבבה משובי בני חארין, שגרמה לאנדרלמוסיה חברתית-כלכלית והכשירה את הקרקע לעלייתם של הרפתקנים פוליטיים.

על גירלו של יהויכין בגולה ככל אין ידיעות מפורטות כתנ"ך. ההיסטוריוגרף המקראי אך מספר, שבשנת שלוש ושבע לגלות המלך שחררו מבית־הכלא אויל מרודך, יורשו של נבוכדראצר, וחלק לו כבוד גדול.

הסברה שנחקרה בזמן האחרון— כאילו נשאר יהויכין, לאמיתו של דבר, במעמד של מלך יהודה גם לאחר גלותו ואולי אפילו הוחזק בידי הבבלים כ"קלף" נגד צדקיהו, ששלט בארץ יהודה— נתאמתה באופן מפתיע ע"י חומר אפיגרפי חדש שנתגלה בארמונו של נבוכדראצר בעיר בבל, ופורסם ע"י א. פ. ויירנר ערב המלחמה העולמית השניה¹. הלוחות החדשים בכתב היתדות לא זו בלבד שהם מגוללים לעינינו תמונה מעניינת על מצבו המכובד של יהויכין ושל בני ביתו בחצרו של נבוכדראצר— בדומה לשאר המלכים הגולים— אלא שבכתובות הללו נושא יהויכין בפירוש את התואר הרשמי "מלך יהודה".

כ"כ אפשר היה למצוא עובדה נוספת לקביעת מעמדו של יהויכין במציאותן של מדינות חותמת על גבי ידיות של כדים טתל־כית־טרסים ומבית שמש: לאליקם נער יוכן (השם יוכן אינו אלא הצורה המקוצרת בשביל יהויכין), המוכיחות, כנראה, כפי ששער כבר אולברייט, שיהויכין קיים פקידות ביהודה לשם שמירה על רכושו המלכותי, שעה שישב בבבל². אולי יש לנו סמוכין למעמדו המיוחד של יהויכין אפילו ביחס לתקופה שלאחר צדקיהו, כפי שניסח להראות

E. F. Weidner, Jojachin — König von Judah, in *babylonischen Keil-* (1
schrifttexten, *Mélanges Syriens offerts à M. René Dussaud*, vol. II (1939) pp.
923—935.

W. F. Albright, *The Seal of Eliakim and the Latest Preëxilic History* (2

החוקר האמריקאי סאי על יסוד שתי חותמות נוספות³. אם חותמות אלה, שאחת מהן 'ליאזניהו עבד המלך' (נתגלתה בתל א־נצבה, כנראה מצפה), והשנייה 'לגדליהו אשר על הכית' (כמובן אם נקבל קריאה זו כבטוחה [חותמת זו נתגלתה בלכיש]), שייכות באמת לימיו של גדליהו בן אחיקם,⁴ הרי שחלה לא כיהן אלא בתור רגנט של יהויכין⁵.

העמדות חשונות בשאלת המלוכה נתנו את אותותיהן בארץ יהודה, בפלגן את העם לשני מחנות: מהם שחוספו לראות ביהויכין, גם לאחר שגלה, את מלך יהודה, — *de jure* —, ואלה חכעו ללא ספק בתוקף את החזרתו לכס המלוכה; — ומתם שקיבלו עליהם את הדין והכירו בחוקיות השלטון של צדקיהו בחדר מלך חכשים. הראשונים בוודאי הזדהו עם אותו חלק־העם ששאף לשחרור לאומי מעול בבל, ולפיכך נטה אחרי אוריינטציה חיובית כלפי מצרים, ואילו מצדדיו של צדקיהו, — שאמנם הלכו ונחמטו ברכות הימים — ביקשו סעד לאומה בשלטון הבבלי. מקומו של ירמיהו כהתרוצצות פנימית זו אינו מוטל בספק. אבל מן הראוי לבחון את עמדת הנביא אף בשאלת הבעלות הלגיטימית של ראשות השלטון ביהודה. צד זה של חכעיה לא קבע לעצמו עד כה דיון מיוחד.

עמדתו של ירמיהו בפולמוס הנדון באה לכלל ביטוי בוויכוח האידיאולוגי שלו עם נביאי חשקר בשנה הרביעית למלוכת צדקיהו. הפרוגרסה של סיעת נביאי חשקר נתגוללה לפנינו בהודסנות זו בפי אחד מנציגיה המובהקים — הוא הנביא בן עזר, 'הנביא אשר מגבעון', במלים דלהלן:

'כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לאמור: שברתי את על מלך בבל. כעוד

of Judah, etc., JBL LI (1932), pp. 77—106; idem, King Joiachin in Exile, BAV No. 4 (1942).

H. G. May, Three Hebrew Seals and the Status of Exiled Jehoiakin, (3 AJSL LVI (1939), pp. 146—148.

U. Cassuto, Due nuovi sigilli ebraici scoperti a Lakis, RSO XVI (4 [Mc. Cown, Tell en-Nasbeh, vol. I, (1947) p. 163 בעת (1936), pp. 159 ss. (5) אנב מצב מעין זה של המלכה ואסאל במקום המלך הגולה, שנשאר אף-על-פי-כן

במעמדו המלכותי הקודם, הוא כנראה חזיון ידוע במדיניותו של נבוכדנאצר. דוגמה ברורה לכך משמשת העיר צור, שעם כיבושה בשנת 574, הופקר בה רגנט בשם בעל במקום מתוכם הג' שהוגלה בבלה. חש' בעת י. קלוזנר, היסטוריה של הכית השני, כרך א', תשי"ט, עמ' 38.

[אולי קרה דבר הזה גם את אשקלון, כפי שאפשר להניח על יסוד הפירוט הארמי החדש שנתגלה במקרה (נוף שבמצרים), ועל יסוד הידיעות על עיר זו סתוך לוחות ויירגר. חש' 24—27 H. L. Ginsberg, BASOR 111 (1948), pp. 24—27, ואת מאמרי על הפירוט הארמי, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, מ"ו (תשי"ט) עמ' 33—39.]

ייתכן שמצב דומה היה גם בצירון, ארור, אשרוד ועזה, הנזכרות כרשימת מחנות בליות מומן מאוחר יותר. חש' 314 f. E. Unger, ThLZ 1925 p. 481 ff; idem, ZAW 1926, p. 314 f.

שנתיים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית ה' אשר לקח נבוכדנאצר מלך בבל מן המקום הזה ויביאם בבל. ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה נאום ה', כי אשבר את על מלך בבל (ירמ' כ"ה, ב"ד).

השקפתו של ירמיהו על מצע נבואי זה מסתברת מתוך חגובת הנביא על תוכנו: "אמן בן יעשה ה'. יקם ה' את דבריו אשר נבאת לחשיב כלי בית ה' וכל חגולה מכבל אל המקום הזה. אך שמע נא..." וגו' (שם פס' ו—ז). לכאורה נכון נביא האמת להסכים לדברי יריבו, אע"פ שהם עומדים בסתירה מוחלטת למסורת הנבואית, כפי שאנו למדים מהמשך חזויותיו. אולם בנקודה אחת כנראה חולק ירמיהו על התכנית המדינית של מתנגדיו והיא בשאלת המלוכה. בשעה שחגגה בן עזר מתנכר למלוכתו של צדקיהו ודורש במפגיע את החזרת יהויכין לשלטון, כחלק בלתי נפרד ממצע סיעתו, מדלג ירמיהו במתכוון על משאלה זו. שתיקת הנביא בפרט זה דוקא, משמעות עמוקה לה מכפי שאפשר לייחס לה ברגע הראשון. הפסקה הנבואית, שאותה מייחד ירמיהו ליהויכין, מעידה שאין העניין מקרי. השבועה האלהית, בה פותח הנביא את דבריו על המלך האומלל, אינה משאירה מקום לפקפוקים: "חיי אני נאום ה' כי אם יהיה כניחו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך" (ירמ' כ"ב, כד). יחסו השלילי של ירמיהו להשתיית ראשות המדינה ביד יהויכין זוכה לניסוח חריף ביותר, מאחר שלדעת הנביא פגה חוקיות שלטונו של המלך הצעיר עם גלותו. אבל עקיבותו של הרעיון הנבואי תובעת מסקנה כללית יותר, ובה מסיים הנביא את הפרשה הנ"ל: "כי כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא-יצלח בימיו, כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה" (שם, פסוק ל').

מחוסרת יסוד היא דעתם של אותם הפרשנים, קדמונים ואחרונים, המסיקים מן הכתוב שלפנינו כי יהויכין הוגלה בעודו חשוך בנים ושכניו נולדו אולי רק בעת שחרורו מבית הכלא כעבור שלושים ושבע שנים. אחד מלוחות ויידנר, שהזכרתיים קודם, מן השנה 592 מעיד בפרוש על בניו של יהויכין ומספרם חמישה⁶ — ואין כל הכרח לאחר את לידתם לגלות אביהם.

דברי הנביא הנזכרים כאן לא רק כדי לפסול את יהויכין למלוכה, אלא אף לבטל את התולדה כולה מעבר לאישיותו הפרטית של המלך לשעבר. וכשככל זאת נבחר כעבור עשרות בשנים אחד מצאצאיו של יהויכין כמנהיג האומה, חוזרת המלה הנבואית של אותו זמן — כנראה במתכוון — לפסקה שלנו, ומבטלת את ההחלטה האלהית שבפי ירמיהו — וכבר עמד על כך מדרש האגדה⁷. הלא כה דברי

(6) כבר הוכיח אלברייט, שאין חכונה לאחיו של יהויכין, כפי שסבר ויידנר בעצמו.

(7) חש' דרך משל במדבר רבה כ, כ, וכן ע' בפרושו של רש"י לירמ' כב, כד.

חגי אל זרובבל: "אקחך זרובבל בן שאלחיאל עבדי, נאום ה', ושמתוך כחוחם. כי כך בחרתי, נאום ה' צבאות" (חגי ב, כג).

יתר על כן, ירמיהו מבסס את חוסר הלגיטימיות שבמלוכת יהויכין על יסודות עמוקים יותר על-ידי כך שהוא שולל את ירושת המלוכה בכלל מזרעו של יהויקים. אבי יהויכין: "לכן כה אמר ה' על יהויקים מלך יהודה: לא יהיה לו יושב על כסא דודי וגו' (ירמ' לו, ל). מסקנתו של ירמיהו בדבר בעלות השלטון החוקי בפרק הזמן שבין שתי הגלויות אינה משתמעת אפוא לשני פנים.

נשאר לנו חצד האחר של המטבע: להוכיח את אישור שלטונו של צדקיהו לפי החשקפה הנבואית. ואולם כאן אין אנו נזקקים לראיות רבות, שהרי ידוע וגלוי יחסו החיובי של ירמיהו לצדקיהו, שהיה יחס של אהדה מתמדת על אף כל ההוכחות הקשות מצד הנביא כלפי המלך. אפילו בשעת-המשבר הגדולה, כשחיל מלך בבל נלחם על ירושלים ומחוז לכירה נותרו בפני המשחית הבבלי רק לכיש ועוקה, שומר הנביא בלבו אמונים לצדקיהו ופותח לפניו פתח-חקוה באם ישוב מדרכו: "אך שמע דבר ה' צדקיהו מלך יהודה, כה אמר ה' עליך: לא תמות בחרב. בשלום תמות, ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך. והוי ארון יספרו לך" (ירמ' לז, ד-ה). — דברים אלה זוכים ליתר חוקף כשים לב לכך שבחזון על אחרית המלך מסתכמת תמצית ההערכה הנבואית על אישיות זו. כך נדון המלך יהויקים ע"פ קנה המדה הנבואי ל"קבורת חסור" ובניגוד לצדקיהו לא יספרו לו "הוי ארון". לעומת זה לא נתבטלה אישיותו המרגית של המלך האחרון לבית דוד ע"פ הבחינה הנבואית אף ברגעים הקשים ביותר.

לשם הכהרת העניין כדאי עוד לשוב ולעיין ברכבים שמקדיש ירמיהו לדמותו של המלך המשיח בפרק כ"ג: "הנה ימים באים נאום ה' והקיסותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ. בימיו חושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדק נ"ו" (כג, ח"ו), או כפי הנוסח בחרגום השבטים: "זה שמו אשר יקראו ה': יוצדק (Ἰωσέδεκ) בנביאים". בצדק הצביעו כמה מן המלומדים על העובדה שאין להתעלם מן הקשר ההיסטורי הנמתח בין ציור המשיח לבין אישיותו של המלך צדקיהו.⁸

השאלה היא כיצד לפרש עובדה זו? — נדמה לי כי עלינו לבקש גם כאן פתרון שונה מזה שהציעו החוקרים השונים; ירמיהו אינו רומז, כנראה, בנבואתו האמורה על צדקיהו, שכביכול תלה בו תקוות משיחיות. דעה מעין זו עומדת בניגוד גמור לחשקפותיה האידאליסטיות של הנבואה, שאינן מאפשרות לה למצוא סיפוק לכיסופיה בדוגמה הלכותה מן ההווה. אדרבה מסתבר יותר שהתחליף הוא

8) הש"י. קלוזנר, הרעיון המשיחי, תוצאה שניה, תרפ"ז, עמ' 64/5; וכן ע' למשל W. Rudolph, *Jeremia (Handbuch zum Alt. Test.)*, 1947, pp. 125 f. למפוקינו בפרוש

תפוך, דהיינו שהחלפת השם מסתניה לצדקיהו, בעת עלותו על פס המלכות, באה בהשפעת רוח הנבואה של ירמיהו על המלך המשיח, ואפשר אפילו מתוך כוונה ברורה. כמסקנה חגיגית מהנחה זו מתגלה לעינינו צדקיהו עוד מראשית הופעתו על בימת ההיסטוריה כתלמידו הנאמן של ירמיהו ושל חוג נביאי האמת בכללו, מאחר שאף מיכו של שינוי השם מצמיד אותו לאחת מסיסמות-היסוד של הנבואה, לרעיון "הצדק" או "הצדקה". מכל מקום מעטידה מסיכות הפרשיות בין כינוי המלכים, של המלך המשיח מזה ושל אחרון המלכים לבית דוד מזה, את ירמיהו ואת צדקיהו מלכתחילה בחזית אחת.

באשר להנהגתו הפוליטית של צדקיהו: ניתוחנו בדבר המחלוקת הפנימית ביהודה כשאלת הלגיטימיות של השלטון בעשר השנים האחרונות לקיום הממלכה, שוודאי חרגה מגדר ויכוח תיאורטי בין בעלי אידאולוגיות שונות, מחייב אותנו לתהות מחדש על דרכו של צדקיהו. אפשר פלוגתא זו מסביב לבקלות המלוכה והנסיון מצד צדקיהו להניח את דעתם של מתנגדיו האישיים, שהיו כוזב גם אויביה של בבל, מהווים את המפתח למדיניותו הפאראדוכסאלית של המלך, שהביאתו ברכות הימים לראשות מחנה יריביו. כי רק כך נוכל לבאר את החידה מדוע נחייב צדקיהו לבסוף כראש המרד בבבל, שהיתה אותה מעצמה אשר העלתהו לשלטון ואשר בזכותה החזיק בשלטון זה תקופה מסושכת.

לאור הדברים האלה יקל עלינו אף ללמד סניגוריה על צעדיו מחוסרי התבונה של צדקיהו, שהמימו אסון עליו ועל האומה, וכי נוכל להשתחרר מנוסח השיגרה בדבר רפיון-רוחו וחולשת-אופיו של אחרון המלכים לבית-דוד — מתוך שאנו מיטיבים להכיר את הרקע הפסיכולוגי להתנהגותו.